

Остапенко І. В. Концептуальні засади емпіричного дослідження владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді / І. В. Остапенко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць. № 4 (21). – К. : Логос, 2013. – С. 153-158.

**Остапенко І.В.**

**Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,**

**м.наук.співробітник**

**УДК 316.614**

**КОНЦЕТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ  
ВЛАДНО-ПІДВЛАДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ  
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

**АНОТАЦІЯ**

**Остапенко І.В.** КОНЦЕПУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛАДНО-ПІДВЛАДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ. Стаття присвячена теоретико-методологічному обґрунтуванню емпіричного дослідження владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді. Запропоновано основні методи дослідження, визначено специфіку та послідовність їх застосування.

**Ключові слова:** політична картина світу, владно-підвладна взаємодія, базові конструкти, психосемантична структура.

**АННОТАЦИЯ**

**Остапенко И.В.** КОНЦЕПУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ЭМПИРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ВЛАСТНО-ПОДВЛАСТНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ КАРТИНЕ МИРА СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ. Статья посвящена теоретико-методологическому обоснованию эмпирического исследования властно-подвластного взаимодействия в политической картине мира студенческой молодежи. Предложены основные методы исследования, определена специфика и последовательность их применения.

**Ключевые слова:** политическая картина мира, властно-подвластное взаимодействие, базовые конструкты, психосемантическая структура.

## ANNOTATION

**Ostapenko I.V.** CONCEPTUAL BASES OF EMPIRICAL RESEARCH OF DOMINANT-SUBORDINATE INTERACTION IN A POLITICAL PICTURE OF THE WORLD OF STUDENT'S YOUTH. Article is devoted to theoretical and methodological explanation of empirical research of dominant-subordinate interaction in a political picture of the world of student's youth. There are suggested the main research methods, are defined specifics and sequence of their application.

**Key words:** political picture of the world, dominant-subordinate interaction, basic constructs, psychosemantic structure.

### **Постановка проблеми.**

Питання виховання демократичних цінностей набувають особливого значення в умовах суспільних трансформацій, які відбуваються в Україні. Для цього необхідно мати більш чітке уявлення про специфіку процесу політичної соціалізації молоді. Реалізація цього завдання передбачає всебічне вивчення ролі та місця владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу молоді. Певний дефіцит наукових праць подібної спрямованості в сучасній психології зумовлює актуальність нашого дослідження.

**Мета статті** полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні емпіричного дослідження владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді.

Розробка концептуальних основ дослідження владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу викликає необхідність аналізу та уточнення ключових понять. Серед них, в першу чергу, слід виокремити наступні: «образ світу», «картина світу», «політична картина світу».

Вивчення та інтерпретація кожного з цих понять має у вітчизняній та зарубіжній психології свою історію та традиції. Так, зокрема, поняття

«картина світу» та «образ світу» в сучасній психології розглядаються як змістовно близькі. Така традиція була започаткована в працях О.М.Леонтьєва та знайшла своє продовження у дослідженнях О.Ю.Артем'євої, Ф.Є.Василюка, О.В.Наришкіна, В.В.Петухова, С.Д.Смірнова, О. Є.Сапогової.

В концепції О.М.Леонтьєва поняття «образ світу» визначається як інтегральне смислове утворення, що репрезентує уявлення людини про навколишній світ, про себе та своє місце у світі. При цьому, поняття «образ світу» та «картина світу» використовуються як синонімічні та, фактично, тотожні за змістом [9]. Таким чином, «образ світу» – це особистісний конструкт високого рівня узагальнення, що створюється людиною та відображає її прагнення побудувати свій власний світ, визначає спосіб адаптації до соціальних умов та спрямовує пізнання навколишньої дійсності.

Розвиваючи ідеї О.М.Леонтьєва, інший відомий психолог Ф.Є.Василюк при розгляді поняття «образ світу» акцентує свою увагу на його афективних компонентах. З точки зору автора, емоційно-ціннісна складова «образу світу» визначає характер сприйняття суб'єктом навколишнього світу, з яким він вступає у взаємодію [4].

Звертаючись до поняття «образ світу», О.В.Наришкін розглядає його як складноорганізовану динамічну систему особистісних конструктів, якій властива певна ієрархічна впорядкованість [10]. Щоправда, за ступенем динамічності змін, «образ світу» як інтегральне смислове утворення, на думку автора, поступається «картині світу».

Ця особливість відзначається і В.В.Петуховим, який вважає, що «образ світу» – це система сталих, «ядерних структур», що закріплює досвід взаємодії суб'єкта з навколишньою дійсністю [12].

На співвідношенні понять «образ світу» та «картина світу» зосереджує увагу у своїх працях С.Д.Смірнов. Дослідник розглядає «образ світу» як системотвірний компонент «картини світу» [15]. Для нього «картина світу», скеровується «образом світу», і при цьому є більш динамічним особистісним утворенням.

Зазначені особливості знаходять своє відображення і в трьохрівневій моделі взаємодії особистості з реальністю, запропонованою О.Ю.Артем'євою, згідно з якою в структурі суб'єктивного досвіду можна виокремити такі виміри: 1) «перцептивний досвід» (поверхневий пласт); 2) «картина світу» (семантичний пласт); 3) «образ світу» (інтегральне ядерне утворення) [1].

Аналіз розглянутих точок зору дозволяє нам визначити «образ світу» в термінах сучасної психосемантики як систему ядерних особистісних конструктів, які мають визначальний вплив на формування «картини світу» – периферійної системи конструктів.

О. Є.Сапогова пропонує розглядати «картину світу» як семіосферу, тобто як «індивідуально вибудовуваний і суб'єктивно значущий гіпертекст» [13, с. 165]. На думку дослідниці, «картина світу» – це «суб'єктивна гіпертекстова система (гіпертекстовий простір), яка здатна «структурувати» і зберігати інформацію індивідуального досвіду у вигляді полімодальних патернів (текстів різного рівня – від іконічних до вербальних), що дає змогу встановлювати довільні зв'язки між будь-якими «інформаційними одиницями» і актуалізувати їх у процесі ...активності суб'єкта» [13, с. 166].

В свою чергу, «політична картина світу» розглядається дослідниками (І.В.Жадан, О.М.Скнар) як невід'ємна частина загальної «картини світу», що формується в процесі соціалізації особистості, під час вибору пріоритетних для себе цілей та цінностей, формування уявлень про прийнятні способи поведінки та взаємодії, доцільність тих чи інших практик в ситуаціях повсякденного життя, визначення свого ставлення до влади та політичної системи [6;14].

Як зазначає І.В.Жадан, «політичну картину світу» можна розглядати як інтегральну типологічну характеристику політичної культури особистості (групи, нації тощо) [6].

О.М.Скнар виокремлено наступні функції «політичної картини світу» суб'єкта: 1) репрезентативна; 2) інтерпретативна; 3) впорядкувальна; 4) орієнтувальна; 5) регулятивна; 6) інтегративна [14].

Таким чином, політична картина світу – одна із частин загальної картини світу, що формується у процесі політичної соціалізації і є динамічною системою уявлень про політичну систему, владу, механізми функціонування політики, моделі політичної поведінки.

Структурування «політичної картини світу» відбувається у процесі дискурсивної взаємодії, яку можна розглядати як семантичну мережу складної топології, що дає змогу організовувати інформацію на різних рівнях узагальнення (ознаки гіпертексту) [6;13].

В.О. Васютинський зазначає, що дискурс розуміється у двох значеннях: «..як існування, перебування «в», взаємодія» та «як розуміння, тлумачення, інтерпретація», і обидва ці аспекти «поєднуються в інтенційній активності суб'єкта, спрямованій водночас на середовище і на самого себе» [5, с. 90].

Таким чином, дискурс, слідом за В.О.Васютинським та І.В.Жадан, можна розглядати: як принципний спосіб інтерпретації суб'єктом свого перебування, існування у світі; як потенційну суб'єктну передумову здатності інтерпретувати [5;6].

У контексті завдань нашого дослідження, ймовірно, можна говорити про те, що в молодіжному дискурсі існування, перебування «в» відображаються уявленнях студентства про специфіку напруження «владно-підвладних узалежнень між суб'єктом і світом» [5, с. 92]. З одного боку, це уявлення про власну роль і місце в політичному житті, здатність впливати на його перебіг, а з другого – очікування щодо характеру, інтенсивності, способів взаємодії із владою та бачення джерел політичних змін.

Аналіз дискурсу інтерсуб'єктної взаємодії акторів соціалізаційного процесу дає уявлення передусім про моделі та напрями процесу соціалізації, політичні символи й ідеали, цілі і засоби, які обирають суб'єкти політичної взаємодії для їх досягнення, а отже, дає змогу скласти прогноз та визначити ресурси корегування політичної картини світу молоді [ 5;6].

В усіх випадках актори політичної взаємодії виступають «продуктами дискурсу і його творцями в специфічних контекстах взаємодії» [5, с. 27]. На

думку І.В.Жадан, такий підхід дає змогу розглядати суб'єкта політичної соціалізації одночасно і як носія і як джерело змін соціалізаційного дискурсу [6].

Постає питання про специфіку та межі саме цієї взаємодії, що знаходить своє відображення у політичній картині світу та одночасно формує її. На думку В.О.Васютинського, політична влада є лише однією з форм владно-підвладних стосунків у суспільстві, коли зачіпаються інтереси значної частини суспільства, думки громадян значуще протиставляються, виникають більш чи менш істотні незгоди між окремими соціальними групами. Дискурс взаємодії первинний щодо дискурсу влади, а дискурс влади іманентний дискурсові взаємодії [5].

За результатами теоретичного аналізу та попереднього емпіричного дослідження з використанням методу асоціативного експерименту, ми визначили базові конструкти, що описують владно-підвладну взаємодію в уявленнях студентської молоді: 1) домінування-підкорення; 2) любов-ненависть; 3) близькість-віддаленість; 4) примус-вплив; 5) захищеність-незахищеність; 6) активність-пасивність; 7) незалежність-залежність; 8) організованість-хаос (безлад); 9) довіра-недовіра.

З нашої точки зору, зазначені конструкти виступають ядерними особистісними утвореннями, що визначають специфіку уявлень студентської молоді про сутність владно-підвладної взаємодії. При цьому, ми вважаємо, що виокремлені конструкти є невід'ємною частиною образу світу, загальної картини світу та політичної картини світу студентства.

Таким чином, результати проведеного теоретико-методологічного аналізу владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу дозволяють визначити у якості базових (для подальшого емпіричного дослідження) наступні положення:

- 1) політична картина світу – одна із частин загальної картини світу, що формується у процесі політичної соціалізації і є динамічною системою уявлень про політичну систему, владу, механізми функціонування політики, моделі політичної поведінки;

- 2) формування та утворення політичної картини світу особистості відбувається через взаємодію дискурсів агентів політичної соціалізації;
- 3) базовими конструктами, що описують владно-підвладну взаємодію в уявленнях студентської молоді, виступають: 1) домінування-підкорення; 2) любов-ненависть; 3) близькість-віддаленість; 4) примус-вплив; 5) захищеність-незахищеність; 6) активність-пасивність; 7) незалежність-залежність; 8) організованість-хаос (безлад); 9) довіра-недовіра.

Основним завданням емпіричного дослідження ми вважаємо виявлення специфіки прояву базових конструктів владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді в площинах: раціонального, емоційного та життєвого досвіду, творчої пізнавальної активності. Відповідно до стандартів, які було розроблено Д.Кемпбеллом для розв'язання такого типу завдань [8], основне дослідження планується провести в три етапи.

На першому етапі ми передбачаємо вивчити особливості психосемантичної структури уявлень студентської молоді про основні політичні режими: демократію, авторитаризм та лібералізм.

Для цього ми плануємо використовувати метод семантичного диференціалу. Доцільність застосування даного методу для вирішення подібних дослідницьких завдань обґрунтовано в працях О.Ю.Артем'євої та В.Ф.Петренко [1;11].

Розробку методики семантичного диференціалу передбачається здійснювати, спираючись на результати теоретичного аналізу та попереднього емпіричного дослідження.

Для статистичної обробки отриманих даних буде здійснюватись факторний аналіз. Очікується, що це дозволить не тільки визначити факторну структуру уявлень студентської молоді про основні політичні режими, але й виявити особливості репрезентації базових конструктів владно-підвладної взаємодії, що містяться в індивідуальних семантичних просторах студентів.

На другому етапі передбачається здійснити уточнення та валідацію даних, отриманих за допомогою методу семантичного диференціалу.

Для цього ми вважаємо доцільним застосувати проєктивну методику «Географія візуальних образів» [16]. В основу даної методики покладено техніку створення колажу. Саме тому очікується, що її використання дозволить здійснити візуалізацію уявлень про демократію, авторитаризм та лібералізм.

Порівняно з традиційними методиками створення колажу використання методики «Географія візуальних образів» надає певні переваги, пов'язані з процедурними та конструктивними особливостями даної методики.

При створенні колажу обстежуваним пропонується підписати кожний візуальний образ, так би мовити, здійснити спробу надати картинкам первинне індивідуальне значення. Завдяки цим особливостям, методика дозволяє у підсумку не тільки отримати інтегральні колажі, але й ідентифікувати цінності, які репрезентують візуальні образи, що були використані обстежуваними. Крім того, застосування даної проєктивної методики передбачає використання спеціальної інтерпретаційної схеми, розробленої О.П.Соснюком [16] на основі ідей А.Врантхаїта та Л.Тоїаті [17]. В межах нашого дослідження це дозволить виявити специфіку прояву базових конструктів владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді в площинах: раціонального, емоційного та життєвого досвіду, творчої пізнавальної активності.

На третьому етапі для з'ясування особливостей використання базових конструктів владно-підвладної взаємодії в різних ситуаційних контекстах та визначення їх ролі в політичній картині світу студентської молоді ми плануємо проведення фокус-групового дослідження. Доцільність застосування якісних методів дослідження (зокрема методу фокус-груп) для вирішення таких завдань обґрунтовано в працях С.О.Белановського, Н.М.Богомолової, О.Т.Мельникової, Т.В.Фоломєєвої [2;3].

Формат фокус-групового дослідження дозволяє використовувати метод інформаційного збагачення, креативний потенціал якого висвітлено в працях вітчизняних психологів [7]. Передбачається, що цей метод буде використано в процесі обговорення зі студентською молоддю перспектив та пріоритетних напрямків розвитку політичної ситуації в країні на фокус-групах.



## **Висновки.**

1. Виявлення специфіки прояву базових конструктів владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді можна вважати основним завданням емпіричного дослідження.
2. Дослідження доцільно проводити в три етапи, послідовно вивчаючи особливості психосемантичної структури уявлень студентської молоді про основні політичні режими: демократію, авторитаризм та лібералізм (методом семантичного диференціалу), здійснюючи конкретизацію цих уявлень засобами візуалізації (проективною методикою «Географія візуальних образів»), визначаючи особливості використання базових конструктів владно-підвладної взаємодії в різних ситуаційних контекстах та визначення їх ролі в політичній картині світу студентської молоді (методом фокус-груп).

**Перспективи подальших досліджень** полягають у практичній реалізації програми емпіричного дослідження, що дозволить виявити специфіку прояву базових конструктів владно-підвладної взаємодії в політичній картині світу студентської молоді в площинах: раціонального, емоційного та життєвого досвіду, творчої пізнавальної активності.

## **Література:**

1. Артемьева Е.Ю. Основы психологии субъективной семантики/Е.Ю. Артемьева. - М.: Смысл, 1999. – 350 с.
2. Белановский, С.А. Метод фокус-групп/ С.А. Белановский. – М.: «Никола М», 2001. – 280 с.
3. Богомолова Н.Н., Мельникова О.Т., Фоломеева Т.В. Фокус-группы как качественный метод в прикладных социально-психологических исследованиях//Введение в практическую социальную психологию. Учебное пособие для высших учебных заведений./Под ред. Ю.М.Жукова, Л.А.Петровской, О.В.Соловьевой. М.: 1996. – С. 281-305.
4. Василюк Ф.Е. Структура образа // Вопросы психологии, № 5, 1993, с.5-19.
5. Васютинський В. Інтеракційна психологія влади / В. Васютинський. – К., 2005. – 492 с.

6. Жадан І.В. Методологічні засади дослідження взаємодії суб'єктів політичної соціалізації як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді/І.В.Жадан/Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави.2011. –Збірник наукових праць.- Випуск 12. – с.35-42.
7. Інформаційний вплив: теорія і практика прогнозування: монографія / за ред. П. Д. Фролова; Національна акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К.: Міленіум, 2011. – 304 с.
8. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях/ Д. Кэмпбелл . – М., Прогресс, 1980. – 458 с.
9. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения : в 2-х т. / А.Н. Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. – Т. II.– 320 с.
10. Нарышкин, А. В. Строение образа мира человека и отношение понятий «знак» — «символ» и «значение» — «смысл» / А. В. Нарышкин // Вопросы психологии. 2005. - № 1. - С. 88 - 99.
11. Петренко В.Ф. Основы психосемантики/ В.Ф.Петренко. – СПб.: «Питер», 2005. – 480 с.
12. Петухов, В. В. Образ мира и психологическое изучение мышления / В. В. Петухов // Вестник Московского Университета. - Серия 14. Психология. 1984. -№ 4. - С. 13 - 20.
13. Сапогова Е.Е. Psychosadabra: субъективная “картина мира” как гипертекст / Е.Е. Сапогова // Известия ТулГУ. – Вып.4. – Серия “Психология”. – Тула : ТулГУ, 2004. – С. 163–179.
14. Скнар О.М. Політична картина світу молоді: визначення, складові, функції/О.М.Скнар/Психологія і суспільство.2012. –№3. – с.101-107.
15. Смирнов С.Д. Психология образа: проблемы активности психического отражения / С.Д.Смирнов. – М. : Изд-во МГУ, 1985. – 232 с.
16. Соснюк О.П. Психосемантична інтерпретація візуальних образів у прикладних дослідженнях//Наука і освіта. Тематичний спецвипуск: «Когнітивні процеси та творчість». – № 9, 2012. - С.201-205.
17. Branthwaite Alan, Toiati Luigi. An unusual approach to collage//Exploring projective techniques (Reassessing and developing current practice)/ A.Branthwaite, L.Toiati. – Barcelona (WorkShop ESOMAR), 2005. – P.18-27.